

ВІД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Цей збірник праць Екологічної комісії Наукового Товариства ім. Шевченка присвячений екологічним проблемам Карпат. Незважаючи на те, що Карпати займають лише 5 відсотків території України, важко переоцінити їхнє економічне й екологічне значення для нашої держави. Тут зосереджені великі площі лісів і лук, поклади корисних копалин, починають свій стрімкий біг Дністер, Прут, Дунай. Через Карпати пролягають транспортні магістралі, котрі з'єднують Україну з її південно-західними сусідами. Найбільше значення тут мають ліси, що розляглися широкими висотними поясами від передгір'їв до субальпійських лук. Упродовж століть їх інтенсивно вирубували і не завжди розумно відновлювали, що спричинило низку негативних явищ: повеней, зсувів, вітровалів, ерозію ґрунтів тощо. Проте тут ще збереглися первинні фітоценози з оригінальною структурою. Особливу цінність має розмаїття флори і фауни. У їх складі багато ендемічних, реліктових та рідкісних видів, котрим загрожує знищення.

Серед причин, що зумовлюють порушення природного екологічного балансу і призводять до збіднення екосистем та зменшення біотичного розмаїття, переважають антропогенні фактори. Нераціональне природо-користування призвело до зменшення лісистості Українських Карпат, котра в сучасний період становить лише 48—50 відсотків. На 200—300 м знижена верхня межа лісу, яка в минулому ефективніше виконувала важливу водорегулюючу функцію. Повністю трансформований нижній пояс дубових лісів. На звільнених від лісу площах виникли низькопродуктивні вторинні трав'яні угіддя, що використовуються як пасовища та для заготівлі сіна. Між лісовим і пасовищним господарством виникли антагоністичні відношення, спрямовані на розширення лук скотарями з одного боку і їх заліснення лісівниками з другого. У прикарпатських районах зосереджено видобуток нафти, газу, сірки та мінеральних солей, деревообробну промисловість й аграрне виробництво, котрі порушують природні екосистеми й забруднюють довкілля.

Зважаючи на значення Карпатської гірської системи для народів Румунії, Угорщини, Словаччини, Чехії, Польщі й України, та опираючись на низку міжнародних ухвал щодо сталого розвитку, раціонального використання природних ресурсів, збереження біорозмаїття та потребу прикордонної співпраці у розв'язанні цих проблем, уряди згаданих країн

прийняли Рамкову конвенцію про захист довкілля та сталий (збалансований) розвиток у Карпатському регіоні (Київ, 2003). Нею передбачені охорона та використання біотичного розмаїття, сталий розвиток сільських територій, управління водоймами та басейнами рік, збалансоване сільське та лісове господарство, спільна транспортна політика, розвиток туризму, екологічна освіта, збереження культурних надбань і традицій та організаційні заходи, спрямовані на виконання завдань Конвенції.

У збірнику розглядаються найголовніші екологічні проблеми, котрі стосуються раціонального природокористування, біотичного розмаїття, охорони природи та прикладних екологічних проблем Карпат. У написанні праць брали участь відомі екологи Львова, Києва, Івано-Франківська, Ужгорода. В першому розділі висвітлюється історія розвитку та формування рослинного покриву Карпат, заселення території та вплив діяльності людини на формування сучасних ландшафтів. Інтерес читача приверне застосування наукових ідей В. І. Вернадського в розв'язанні стратегічних проблем сталого розвитку, зокрема ролі живої речовини в речовинно-енергетичному обміні в екосистемах. Актуальним є аналіз сучасного стану лісів Карпат, яким виявлено чимало господарських, екологічних та економічних прорахунків, що стосуються використання сировинних ресурсів, охорони лісів, втрати генофонду та інших негативних явищ. Констатується незадовільний стан верхньої межі лісу, котра тепер знижена до висоти 1100—1200 м, а в Бескидах, Горганах, південних схилах Свидовця, Чорногори і Мармароських гір цілий пояс смерекових лісів замінений низькопродуктивними луками. Трансформація рослинності нижнього лісового поясу зумовлена активною урбанізацією (розростанням малих поселень) та трансформацією лісових площ у сільськогосподарські, зокрема рілні угіддя. Зниження лісистості Карпат стало головною причиною порушення гідрологічного режиму рік, погіршення якості води (зумовленою також техногенними забрудненнями). Головними ж у спектрі антропогенних чинників, котрі впливають на гідрологічний режим річок, є зменшення лісистості, зниження верхньої межі лісу, зміни структури і низька повнота лісів. Надмірні обсяги рубань, велика частка орних земель, інтенсивне транспортне навантаження стають причиною катастрофічних повеней, паводків, з відповідними негативними наслідками для усієї господарської інфраструктури.

Окремий розділ збірника присвячений проблемі збереження біотичного розмаїття — видового і популяційного багатства флори і фауни Українських Карпат. Біорозмаїття є найціннішим природним ресурсом, оскільки має генетичне, екологічне, соціальне, економічне, наукове, культурне, рекреаційне та естетичне значення, є основою системи життєзабезпечення та еволюції біосфери, а також задоволення потреб населення Землі (Конвенція про охорону біорізноманіття — Ріо-де-Жанейро, 1992). Фрагментація рослинного покриву Карпат, зумовлена антропогенними чинниками, призвела до зменшення його середовищотвірної ролі, зниження генетичної пластичності популяцій багатьох видів рослин і тварин, втрати ними адаптивних властивостей і вимирання окремих. У збірнику наводяться відомості про біорозмаїття судинних рослин, мохів, макроміцетів, стану популяцій деяких судинних рослин високогір'я, розмаїття лісового покриву басейну Дністра та стан збереження у Карпатах рідкіс-

них видів рослин і тварин. Акцентується на необхідності складання Регіональної Червоної книги Українських Карпат.

Сучасний стан природи Карпат потребує посиленних заходів щодо її охорони. У збірнику ставиться питання про необхідність поліфункціонального підходу до охорони природного середовища, який передбачає збереження як природної, так і етнографічної та історичної спадщини, на чому наголошено в недавно прийнятій у Києві Карпатській Конвенції. Мережа об'єктів природно-заповідного фонду загалом недосконала. Вона охоплює лише 13 відсотків території Карпат, що вказує на необхідність її оптимізації, у т. ч. і за запропонованим вище підходом.

Такими ж гострими є екологічні проблеми, пов'язані з лісоексплуатацією, сільським господарством та видобувною промисловістю. Наведена оновлена схема геоботанічного районування, яке може знайти застосування при виборі стратегії раціонального природокористування. Автори праць загострюють увагу на необхідності переорієнтації сучасного сировинного напряму лісового господарства на екологостабілізуючий, розвитку мисливського господарства, туризму, підвищення функцій курортних лісів, використання лікувальних мінеральних вод. Пропонується комплексний підхід до використання аграрних земель на засадах високої культури рільництва, впровадження ефективних технологій вирощування нових сільськогосподарських культур, лікарських рослин, високоврожайних плодкових дерев тощо.

У цьому збірнику ми друкуємо свої чергові звернення до органів влади про необхідність посилення заходів щодо охорони природних ресурсів ріки Дністер та про необхідність переорієнтації напрямів лісового господарства.

Редакційна колегія Екологічної комісії НТШ висловлює щире подяку п. Ярославові Тучапському за сумлінне і висококваліфіковане літературне редагування збірника, що великою мірою сприяло його поліпшенню.

Костянтин МАЛИНОВСЬКИЙ